

Žarko STANKOVSKI, Igor ZMIJAREVIĆ*

DENT-SERMA, CEN Saclay,
91191 Gif sur Yvette Cedex - France

* u odsustvu iz Instituta Boris Kidrič, Beograd

**POVEĆANJE EFIKASNOSTI VIŠEGRUPNOG DVODIMENZIONALNOG TRANSPORTNOG
PRORAČUNA PRIMENOM IZOTROPNE REFLEKSIJE I ENERGETSKI ZAVISNE
PROSTORNE MREŽE**

**IMPROVEMENT OF THE EFFICIENCY OF TWO-DIMENSIONAL MULTIGROUP
TRANSPORT CALCULATIONS ASSUMING ISOTROPIC REFLECTION WITH
MULTILEVEL SPATIAL DISCRETISATION**

SADRŽAJ - U radu su opisane dve aproksimacije koje se koriste prilikom dvodimenzionalnih visegrupnih proračuna veoma heterogenih sredina velikih dimenzija programom APOLLO 2: izotropna refleksija i energetska zavisna prostorna mreža. Prikazani su rezultati proračuna koji potvrđuju efikasnost ovih aproksimacija pri čemu se ostvaruje znatna ušteda u vremenu i memoriji računara, uz minimalni gubitak preciznosti.

ABSTRACT - This paper presents two approximations used in multigroup twodimensional transport calculations in large, very homogeneous media: isotropic reflection together with recently proposed group-dependent spatial representations. These approximations are implemented as standard options in APOLLO 2 assembly transport code. Presented example calculations show that significant savings in computational costs are obtained while preserving the overall accuracy.

I. UVOD

Zbog jake sprege medju gorivnim elementima savremenih reaktora neutronska fizicki proračun jezgra počinje dvodimenzionalnim proračunima pojedinih ansambila gorivnih elemenata (uključujući kontrolne i merne elemente kao i ostale structure). Uobičajeni postupak je energetska i prostorna diskretizacija integralne transportne jednačine, koja uslovljava broj nepoznatih struja i flukseva koji se računaju za svaku energetsku grupu. Da bi se dobili rezultati zadovoljavajuće tačnosti, diskretizacija po energijama treba da sadrži veliki broj grupa (reda 100), a u prostoru, zbog jake heterogenosti sredine, veliki broj regiona (često preko 100). Ovako veliki broj nepoznatih zahteva znatnu memoriju računara i relativno dugo vreme proračuna.

Uobičajeni način rešavanja koristi iterativni postupak, pri čemu se u svakoj grupi određuje fluks u zavisnosti od izvora (fisija i rasejanje iz ostalih grupa). U standardnim transportnim kodovima prostorna aproksimacija, koja određuje broj nepoznatih, je identična za svaku grupu. S obzirom na mnogo veću transparentnost sredine u visokim energetske grupama, a usled ortogonalnosti energetskog i prostornog operatora, moguće je znatno smanjiti broj nepoznatih pogodnijom diskretizacijom u ovim grupama.

Još jedna mogućnost znatne uštede u vremenu je aproksimacija izotropne refleksije. Verovatnoće sudara u dvodimenzionalnim sredinama izračunavaju se numeričkom integracijom po trajektorijama neutrona od nastanka do atenuacije, koja može biti znatno veća od linearnih dimenzija ansambla. U aproksimaciji izotropne refleksije smatra se da se na granichnoj površini neutroni rasejavaju uniformno i izotropno, pa se integrisanje reducira po trajektorijama od nastanka do granice.

Obe aproksimacije implantirane su u višegrupni transportni program APOLLO 2 (ref. 1), koji se piše u Commissariat à l'Energie Atomique i trenutno je u fazi probne eksploatacije.

II. METODA GRANIČNIH STRUJA

Jednogrupsna transportna jednačina, u sredini sa izotropnim rasejanjem i izvorima, u opštem slučaju može se rešiti metodom graničnih struja. Heterogeni, višedimenzionalni konveksni domen D sa zadatom raspodelom unutrašnjih izvora i opštim graničnim uslovima, podeljen je na skup konveksnih subdomena $\{D_i\}$. U svakom D_i klasičnom metodom verovatnoća sudara izračunavaju se unutrašnji fluksevi i izlazni ugaoni fluksevi, u zavisnosti od unutrašnjih izvora i ulaznih ugaonih flukseva. Interakcije subdomena, granični uslovi i kontinuitet na graničnim površinama, definisane su sistemom jednačina koji omogućava iterativno izračunavanje flukseva u svim subdomenima (ref 2 i 3).

Svaki subdomen D_i podeljen je na homogene regione $\{D_{i\alpha}\}$, zapremine $V_{i\alpha}$ (sa konstantnim izvorima i efikasnim preseccima), a njegova granica na parcijalne površine $\{\partial D_{i\alpha}\}$, tako da se unutrašnji i granični fluksevi mogu razviti po skupu linearno nezavisnih funkcija φ_i^k i ψ_α^p :

$$\phi(\mathbf{r}) \sim \sum_{i,k} \Phi_i^k \varphi_i^k(\mathbf{r}), \quad \psi_\pm(\mathbf{x}) \sim \sum_{\alpha,p} J_{\pm,\alpha}^p \psi_\alpha^p(\mathbf{x}) \quad (1)$$

gde je $\mathbf{x}=(\mathbf{r},\Omega)$. Funkcije $\varphi_i^k = \varphi_i^k$ definisane su u oblastima D_i , a $\psi_\alpha^p = \psi_\alpha^p$ u $\partial D_i \times 2\pi_\pm$.

Funkcije φ_i^k i ψ_α^p su ortogonalne. Zbog jednoštavnosti usvojena je normalizacija:

$$\int_D \varphi_i^k \varphi_j^l d\mathbf{r} = V_i \delta_{ij}^k, \quad \int_{\partial D_i} \psi_\alpha^p \psi_\beta^q |\Omega \cdot \mathbf{n}| d\mathbf{x}_\pm = \delta_{\alpha\beta}^p / (\pi S_\alpha),$$

gde S_α označava površinu $\partial D_{i\alpha}$. Izborom $\varphi_i^0(\mathbf{r})=1$ i $\psi_\alpha^0(\mathbf{x})=1$, onda $\Phi_i^0(\mathbf{r})$ i J_α^0 postaju srednje vrednosti, respektivno, fluksa u D_i i struje kroz $\partial D_{i\alpha}$.

Jednačine za flukseve i struje, u svakom subdomenu, dobijaju se iz klasične metode verovatnoća sudara (ref. 4) i u matricnoj notaciji glase:

$$V \Phi = P \cdot P + P_{VS} J_- \quad (2)$$

$$J_+ = P_{SV} P + P_{SS} J_- \quad (3)$$

$$J_- = A J_+ \quad (4)$$

gde je V dijagonalna matrica zapremina V_i , a $F = \Sigma \Phi + S$ gustina emisije (Σ je matrica efektivnih preseka, a S vektor izvora). Jednačine (2) i (3) su lokalne za svaki subdomen, dok je jed. (4) globalna i obezbeđuje kontinuitet izlaznih i ulaznih struja svih parcijalnih graničnih površina.

Koeficijenti matrica verovatnoća sudara P , P_{VS} , P_{SV} , P_{SS} i geometrijske matrice A dati su izrazima:

$$P_{ij} = \int_{D_i \times D_j} \varphi_i(r) \varphi_j(r') k(r' \rightarrow r) dr dr' ,$$

$$P_{i\alpha} = (4/S_\alpha) P_{\alpha i} = 4\pi \int_{D_i \times \partial D_i} \varphi_i(r) \psi_\alpha(r', \Omega_s) k(r' \rightarrow r) |\Omega_s \cdot n'| dr ds' ,$$

$$P_{\alpha\beta} = 4 \pi^2 S_\alpha \int_{\partial D_i \times \partial D_i} \psi_\alpha(r, -\Omega_s) \psi_\beta(r', \Omega_s) k(r' \rightarrow r) |\Omega_s \cdot n| |\Omega_s \cdot n'| ds ds' ,$$

$$A_{\alpha\beta} = \pi S_\alpha \int_{\partial D_i} \psi_\alpha(r, \Omega) \psi_\beta(r, -\Omega) \beta(r) |\Omega \cdot n| dr d\Omega ,$$

gde index i označava sumiranje po celom subdomenu. $k(r' \rightarrow r) = \exp(-\tau)/(4\pi s^2)$ je uobičajeni transportni kernel, gde je τ optičko rastojanje između tačaka r i r' . $\beta(r)$ je albedo ili faktor transmisije.

Ovi koeficijenti zadovoljavaju sledeće jednačine reciprociteta i održanja broja neutrona:

$$\begin{cases} P = P^t , \\ P_{VS} S = 4 P_{SV}^t , \\ P_{SS} S = (P_{SS} S)^t , \\ A S = (A S)^t . \end{cases} \quad \begin{cases} V = \Sigma P + 1 P_{SV} , \\ 1 = \Sigma P_{VS} + 1 P_{SS} , \\ P = 1 A . \end{cases}$$

Ovde indeks t označava transponovanu matricu, S je diagonalna matrica sa elementima S_α , a V , Σ , 1 i P su vektori sa elementima $V_i \delta_{k0}$, $\Sigma_i \delta_{k0}$, $\delta_{\rho 0}$ i $P_\alpha \delta_{\rho 0}$, gde je

$$P_\alpha = \frac{1}{S_\alpha} \int_{\partial D_\alpha} \beta(r) ds$$

frakcija površine α koja je granična sa ostalim subdomenima.

Efikasnost izračunavanja dvodimenzionalnih ansambala uslovljena je vremenom i neophodnom memorijom za izračunavanje verovatnoća sudara, jednačina 5, i rešavanja sistema jednačina 2 - 4.

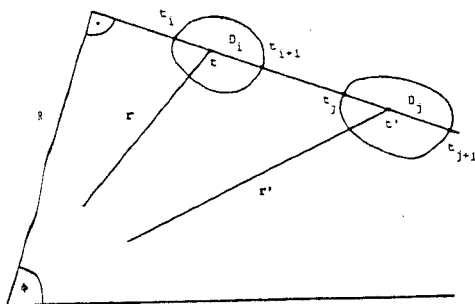
A. Izračunavanje verovatnoća sudara

Verovatnoće sudara se najpogodnije izračunavaju ukoliko se integracija vrši duž trajektorija neutrona u ravni xy. Smenom promenljivih (ref. 5), r i r' u (R, ϕ, t, t') kao na Slici 1. prelazi se na "prirodne koordinate" i izraz za verovatnoće sudara piše se:

$$P_{ij}^{kl} = \frac{C_i^k C_j^l}{2\pi} \int_0^{2\pi} d\phi \int_{-\infty}^{+\infty} dR \int_{t_i}^{t_{i+1}} \phi_i(t) dt \int_{t_j}^{t_{j+1}} \phi_j(t') K_{i1}(\tau) dt'$$

Integrali po t i t' su analitički i svode se na linearnu kombinaciju Bickley-Naylor-ovih funkcija K_{i1} ; K_{i2} u aproksimaciji ravnog fluksa, ili K_{i3} , K_{i4} i K_{i5} u aproksimaciji linearnog fluksa² = 3 člana u razvoju iz jednačina (1).

Numeričko integriranje po ϕ i R vrši se formulom trapeza: po R trasiranjem snopa ekvidistantnih integracionih linija (trajektorija neutrona), sa korakom ΔR , koje pokrivaju celu oblast integrisanja, a po ϕ rotacijom ove mreže, korakom $\Delta\phi$. Po svakoj liniji određuju se odsečki putanja kroz regione, pa se verovatnoće sudara izračunavaju simultano za sve traversirane regione, čime se ista mreža koristi za sve P_{ij} . Obim računa zavisi od broja integracionih linija i od broja verovatnoća sudara koja se izračunavaju po svakoj liniji.

Slika 1

Za određeni $\Delta\phi$ i ΔR broj integracionih linija zavisi od simetrija sistema i stepena heterogenosti, a njihova dužina od graničnih uslova. Pored toga, što je ansambl heterogeniji neophodno ga je podeliti na veći broj manjih regiona, što uslovljava veći broj linija (manji ΔR i $\Delta\phi$, zbog preciznosti integrala) i veći broj traversiranih regiona. U ansamblima okruženim vakuumom, integracione linije zaustavljaju se na granicama, pa se verovatnoće sudara računaju između svakog traversiranog regiona i svih ostalih, u samom ansamblu. U ansamblima koji se ponavljaju do beskonačnosti (granični uslovi refleksije ili translacije) integracione linije produžavaju se van ansambla, pa se verovatnoće sudara računaju između svakog regiona iz osnovnog ansambla i sve ostale, koji se nalaze na optičkim rastojanjima manjim od jednog određenog $\tau_{\max}$ za koje se može pretpostaviti da Bickley-ewe funkcije postaju zanemarljivo male.

Korišćenjem iste integracione mreže, verovatnoće sudara se računaju u svim energetskim grupama. Vidi se da u beskonačnim ansamblima, sa većim brojem regiona i malim efikasnim preseccima, vreme računanja može biti veoma dugačko.

B. Izotropna refleksija

U jednačinama 2 i 3 matrice verovatnoća sudara imaju blok strukturu pa se sistem može rešiti iterativnim postupkom. U svakoj iteraciji, za svaki subdomen, iz poznatih unutrašnjih izvora i ulaznih struja izračunavaju se fluksevi, jed. 2 i izlazne struje, jed. 3, pa se zatim iz jed. 4 dobijaju ulazne struje u susedne subdomene. Postupak se ponavlja sve dok se ne dostigne zadovoljavajuća tačnost.

Sistem 2-4 se može rešiti i direktnom metodom. Eliminacijom struja J_{-} i J_{+} dobija se globalni sistem:

$$v\phi = \bar{P} \bar{F}$$

gde je

$$\bar{P} = P + P_{VS} A (1 - P_{SS} A)^{-1} P_{SV} \quad (6)$$

Za upoređivanje efikasnosti oba postupka bitni kriterijumi su potrebna memorija za matrice P i $\bar{P}$ i vreme potrebno za njihovu inverziju. Pretpostavlja se da je broj regiona uvek znatno veći od broja graničnih površina, pa su dimenzije matrica P_{SV} , P_{SS} i P_{VS} male, a i vreme izračunavanja $\bar{P}$ u jednačinama 6 zanemarljivo.

Ukoliko je domen D podeljen na M subdomena sa po N_m regiona, broj elemenata matrica koje se čuvaju u memoriji je u slučaju iterativnog i direktnog postupka je:

$$N_I = \sum_{m=1}^M (N_m)^2, \quad N_D = \left(\sum_{m=1}^M N_m \right)^2,$$

tako da je uvek $N_I < N_D$.

Sto se tiče vremena računanja, ono je uvek kraće u slučaju iterativnog postupka kada je broj regiona veliki, a za mali broj regiona problem vremena je nebitan. Direktni postupak omogućava uvođenje graničnog uslova izotropne refleksije, naime u slučaju jednog jedinog subdomena izraz (6) postaje:

$$\bar{P} = P + P_{VS} (1 - P_{SS})^{-1} P_{SV}$$

Primenom ovog formalizma znatno se skraćuje vreme računanja u beskonačnoj sredini, jer je izračunavanje verovatnoća sudara vrši na isti način kao za ansambl okružen vakuumom. Ova predpostavka, da se neutroni reflektiraju izotropno, opravdana je uvek kada je gradient fluksa u graničnim regionima mali, čime se uz male gubitke preciznosti znatno dobija na vremenu.

C. Energetski zavisna prostorna diskretizacija

Da bi se dobila zadovoljavajuća tačnost proračuna, prostorni domen se deli na odredjeni broj regiona u kojima se smatra da je varijacija fluksa u određenoj grupi mala. Broj regiona (čija optička dimenzija obično reda srednje dužine slobodnog puta neutrona) određuje broj nepoznatih vrednosti fluksa i struja, kao i elemenata matrice verovatnoća sudara koje treba izračunati za svaku grupu. Standardni transportni programi koriste identičnu prostornu diskretizaciju za svaku energetsku grupu pri čemu je veličina regiona određena vrednostima efikasnih preseka i gradijenata fluksa u grupi u kojoj su one najveće (obično u termičkim grupama a naročito za jake absorbere u kontrolnim elementima). Ovakav pristup nije neophodan pošto relacija medju grupama u prostorno-energetski diskretizovanoj transportnoj jednačini ne zavisi od prostorne promenjlive, te se u principu prostorna diskretizacija može izvršiti za svaku grupu posebno.

Postupak koji se jednostavno može ugraditi u standardni program sastoji se u sledećem: Energetski domen deli se u skup od M makrogrupa $\{G_g, g=1, M_g\}$ pri čemu svakoj makrogrupi odgovara podela na regione $\{D_i^G, i=1, N_g\}$. Razlika izmedju ovakvog i standardnog proračuna ispoljava se jedino u izračunavanju prostorne raspodele izvora iz fisije i rasejanja u zadatoj energetskoj grupi $g \in G$, koja se u slučaju aproksimacije ravnog fluksa može izraziti kao

$$S_i^g = \sum_{G' \leq G} \sum_{j \in D^{G'}} v_{ij}/v_i \sum_{g' \in G'} \Sigma_j^{g' \rightarrow g} \phi_j^{g'} , i=1, \dots, N_G ,$$

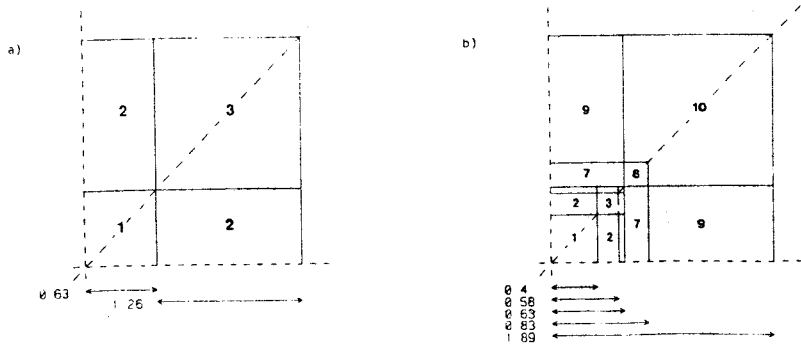
gde $\Sigma_j^{g' \rightarrow g} \phi_j^{g'}$ označava ukupni doprinos izvoru iz rasejanja i fisije, a v_{ij} predstavlja zajedničku zapreminu koju zauzimaju regioni i i j. U realnim proračunima regioni se biraju tako da se na osnovu prostorne diskretizacije u višoj makrogrupi G podelom na subregione dobija diskretna mreža za nižu makrogrupu G+1. U ovom slučaju je za $G' \leq G$, $v_{ij}/v_i = 1$, a za $G' > G$ $v_{ij}/v_i = v_j/v_i$.

Energetski zavisna diskretizacija ima višestruke prednosti u pogledu efikasnosti proračuna. Smanjuje se broj elemenata matrice verovatnoća sudara koje treba izračunati kao i veličina sistema jednačina koji se rešava. Ova prednost dolazi do posebnog izražaja u slučaju dvodimenzionalnog proračuna gde vreme potrebno za izračunavanje matrice sudara predstavlja vrlo veliki udeo u ukupnom vremenu računanja. Smanjenje broja regiona u grupama gde gusta mreža nije potrebna omogućava pogodniji izbor integracionih linija od čijeg broja, obim proračuna zavisi najviše.

III. REZULTATI

Efikasnost aproksimacija prikazana je na jednom primeru proračuna APOLLO 2, izvršenim na računaru CRAY XMP, gde su korišćeni izotopski podaci iz biblioteke efikasnih preseka u 99 energetskih grupa.

Na slici 2. prikazan je jedan motiv rešetke lakovodnog reaktora, sa homogeniziranim ćelijama. Izvršena su tri proračuna i rezultati su prikazani u Tabeli 1. U prva dva proračuna korišćeni su prostorne mreže sa slika 2.a i 2.b, respektivno. U trećem proračunu, u brzom domenu (52 grupa) upotrebljena je mreža sa slike 2.a, a u termičkom (47 grupa) mreža sa slike 2b.

Slika 2. a) mreža sa 3 regiona, b) mreža sa 10 regiona

Rezultati iz Tabele 1 pokazuju da dobra preciznost za k_{eff} zahteva korišćenje fine mreže u termičkim grupama, gde je gradijent fluksa značajan. Poređenje rezultata, dobivenih finom i mešovitom mrežom, pokazuje značaj primena energetske zavise prostorne mreže: ovaj proračun dao je istu tačnost uz znatno kraće vreme računanja.

Tabela 1

Mreža	k_{eff}	t^* (sec)	t^{**} coll (sec)
Gruba	0.98403	4.32	2.22
Fina	0.98869	16.20	13.15
Mešovita	0.98868	8.65	5.87

* Ukupno vreme računanja

** Vreme za računanje P_{ij}

IV. Zaključak

Prikazane aproksimacije omogućavaju znatne uštede u vremenu proračuna i zahtevima za memoriju računara u višegrupnim izračunavanjima gorivnih ansambala lakovodnih nuklearnih reaktora. Naročito su efikasne produkcionim proračunima, kao i u ostalim slučajevima kada je gradijent fluksa mali u blizini granične površine.

Zahvaljujemo se R. Sanchezu i J. Mondotu kao i svim saradnicima na projektu APOLLO 2, koji su svojim doprinosom omogućili da se napiše ovaj rad.

Literatura

1. R. SANCHEZ, J. MONDOT, Z. STANKOVSKI, A. COSSIC and I. ZMIJAREVIC, "A User-Oriented, Portable, Modular Code for Multigroup Transport Calculations," Proc. Topl. Mtg. Advances in Reactor Computations, Paris April 27-30, 1987, ANS (1987)
2. A. KAVENOKY and Z. STANKOVSKI, "A Substructure Method for Multidimensional Integral Transport Calculations" Proc. Topl. Mtg. Advances in Reactor Computations, Salt Lake City, Utah April 28-31, 1983, Vol. I, p.178, ANS (1983)
3. Z. STANKOVSKI, *Nucl. Sci. Eng.*, **92**, 255 (1986).
4. R. SANCHEZ and N. J. McCORMICK, *Nucl. Sci. Eng.*, **80**, 481 (1982).
5. Z. STANKOVSKI, Dvodimenzionalno tretiranje transporta neutrona u heterogenoj sredini Galerkinovom metodom, Magistarski rad, Beograd (1978)
6. R. SANCHEZ and J. MONDOT, "Multilevel Transport Calculations," CNS/ANS International Conference on Simulation Methods in Nuclear Engineering, Montreal, October 14-16 (1986).

